

Türkiye'de Çalışılan Saatlerin Dağılımı ve Değişimi

Ozan Bakış*, Sezgin Polat**, Mustafa Ulus***

Özet

Türkiye'de işgücü piyasası tartışmaları yoğunlukla kişi sayıları üzerinden yürütülmektedir. Kişi sayısı üzerinden giden değerlendirmeler işgücü piyasasında farklı uyum mekanizmalarına işaret eden ve zaman içinde büyük değişim gösteren çalışma saatlerinin yapısı ve seyrini dikkate almadıkları için eksiktir. Bu makale bu eksiği gidermeye çalışmaktadır. Her kategoride kişi sayısı olarak istihdam artarken, çalışılan saatler azalmaktadır. Genel olarak erkelerin kadınlardan, tarım dışı sektörlerin tarımdan, eğitimsiz nüfusun eğitimlilerden daha uzun çalıştığı gözlenmektedir. Fakat, istihdam artışının en kuvvetli olduğu alt gruplar aynı zamanda çalışma sürelerinin en az düştüğü gruplardır. Çalışılan saatlerin azalma nedenlerini incelediğimizde işgücünün ve istihdamın kompozisyonunda (gözlenebilir özelliklerinde) meydana gelen değişimin sınırlı bir açıklayıcı etkisi olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çalışılan Saatler, İşgücü Piyasası, İstihdam

JEL Sınıflandırması: J21, J22, J82

Distribution of Hours Worked in Turkey and Its Evolution

Abstract

In Turkey, labor market issues are mainly discussed at the extensive margin, i.e., the changes in the number of workers. We believe that evaluations based solely on number of employed workers will be incomplete when we ignore that fact that labor market react differently to substantial reductions in worked hours. In this paper, we try to fulfill this gap. While employment, measured by the number of workers, is increasing for all categories, we see that working hours are steadily decreasing. Using household labor force surveys between 2005 and 2017, we observe that hours worked are longer particularly for men, non-agricultural and less educated workers. Yet, employment growth is stronger among the groups who experience weaker reductions in working hours. Lastly, we find that the changes related to composition (observable characteristics) of work force have only limited explanatory power in explaining the decline in hours worked.

Keywords: Turkey, Working Hours, Labor Market, Employment

JEL Classification: J21, J22, J82

* Doç. Dr., BETAM, Bahçeşehir Üniversitesi, İktisat Bölümü, e-posta: ozan.bakis@eas.bau.edu.tr.

** Doç. Dr., GİAM, Galatasaray Üniversitesi, İktisat Bölümü, e-posta: spolat@gsu.edu.tr.

*** Doç. Dr., GİAM, Galatasaray Üniversitesi, İktisat Bölümü, e-posta: mulus@gsu.edu.tr.

1. Giriş

Türkiye’de işgücü piyasasında meydana gelen değişimler genellikle işgücüne katılım, istihdam gibi kişi sayıları (*extensive margin*) üzerinden tartışılmaktadır. Hâlbuki çalışılan saatlerde meydana gelen değişimler (*intensive margin*) de işgücü piyasasında farklı uyum mekanizmalarına ve yapısal değişimlere işaret edebilir. Türkiye OECD üyeleri içerisinde haftalık ortalama normal çalışılan saatlerin en uzun olduğu ülke olmasına rağmen çalışılan saatlerin zaman içerisinde değişimi, verimlilik ve ücretlerle ilişkisi gibi konular yeterince ele alınmamıştır.¹

Bu ilgi eksikliğinin muhtemel bir nedeni kişi sayıları ile ölçülen işgücü göstergelerinde hızlı ve sürekli değişimlerin meydana geliyor olmasıdır. Bir yandan çalışma çağındaki nüfusun ve işgücüne katılım oranının yükselmeye devam etmesiyle işgücü kuvvetli bir şekilde artmaktadır. Zaten hayli yüksek olan işsizlik oranının daha da artmaması için çok miktarda yeni iş yaratılması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle işsizlik işgücü piyasasında odak noktası olunca işgücü ve istihdam edilen kişi sayısındaki artışlar işgücü piyasasıyla ilgili en yakından takip edilen göstergeler olmaktadır. Öte yandan istihdam yapısında da önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Toplam istihdam içerisinde kırsal/tarım kesiminin payı düşmekte, eğitilmiş nüfusun ve ücretli çalışanların payı kesintisiz olarak artmaktadır. Dolayısıyla işgücü katılım oranlarındaki değişimler, işsizlik dinamikleri, istihdamın artışı ve yapısal değişimi işgücü piyasası ile ilgili çalışmaların temel konuları olmaktadır.

Diğer taraftan ortalama çalışılan saatler de belirgin bir biçimde düşmektedir. Çalışılan saatlerdeki değişim dikkate alındığı zaman, işgücü arzındaki artışın kişi sayısındaki artışın

1 2017 yılında OECD üyesi ülkelerin haftalık normal çalışılan saatlerin ortalaması 36,6; Türkiye’de ise 47,7 saattir. Türkiye haricinde bu sürenin 40 saati aşığı ülkeler 45,2 ile Meksika, 43,1 ile Şili ve 40,7 ile İsrail’dir (veriler 26.11.2018 tarihinde https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AVE_HRS adresinden alınmıştır).

işaret ettiğinden oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır. 2005-2017 yılları arasında toplam işgücü % 41,0 artmıştır. Aynı dönemde toplam istihdam artışı işgücüne paralel olarak % 40,5 artmışken toplam çalışılan saatler sadece %23,3'lük bir artış göstermiştir. İşgücü arzını kişi sayısı ile ölçmek için istihdam edilenler ve işsizlerden oluşan işgücünün tamamını dikkate almak gerekir. Elbette hâlihazırda işsiz olan bir kişinin işgücü arzının kaç saat olacağını söylemek mümkün değildir, bu yüzden sadece istihdam edilenlerin çalıştıkları süre ölçülebilir. Bununla beraber saatlerdeki düşüş dikkate alınınca işgücü arzında toplam çalışılan saatlerle ölçülen artışın işgücüne dâhil olan kişi sayısı ile ölçülenin gerisinde kaldığı rahatlıkla söylenebilir. Kaldı ki, saatlerdeki düşüş tüm alt kırılımlar için eşit değildir. Vasıf gerektiren, ücretli, kayıtlı, başka bir ifadeyle daha düzenli ve görece kaliteli işlerde çalışanların saatleri, çalışma şartları ve gelirleri düzensiz, görece vasıfsız işlerde çalışanların saatlerinden daha az azalmıştır. Buna bağlı olarak istihdamın yapısında meydana gelen dönüşümün de kişi sayılarındaki değişimin ima ettiğinden daha kuvvetli gerçekleştiği görülmektedir. Çalışılan saat yerine çalışan kişi sayısına odaklanmanın yanıltıcı olacağı bir diğer alan da işgücü verimliliği kıyaslamalarıdır. Sadece çalışan sayısını kullanan işgücü verimliliği hesaplamaları hem tüm ekonomi (zamanlar arası) hem de sektörel kıyaslamalar (hem aynı zaman dilimi hem de zamanlar arası) için eksik kalacaktır.

İşgücü arzı teorisi temel olarak kişilerin tüketim ve “serbest zaman kullanımı (leisure)”, dolayısıyla çalışma süreleri arasındaki seçimi üzerine kuruludur. Bu çerçevede optimal çalışma süresi kişinin tercihlerinin yanı sıra ücret seviyesi ve ücret dışı gelir tarafından belirlenir. Ayrıca daha kapsamlı modeller ev içi üretim, hane halkının kolektif kararları, yaşam döngüsü içerisinde çalışma saatlerinin belirlenmesi ve emeklilik gibi ilave boyutları ele almaktadır.² Blundell ve MaCurdy (1999, sf. 1562) işgücü arzı ile ilgili bir analiz için ücretler, katılım oranı ve çalışma saatlerinin geri planındaki değişimlerin anlaşılmasını gerektirdiğini ifade etmektedir. İşgücü arzı ile ilgili ampirik çalışmalar da ekonomik koşullardaki değişimlerin, vergi ve sosyal yardımlar gibi politikaların bu değişkenler üzerindeki etkisine yoğunlaşmıştır.³ İşgücü arzı yazınının odak noktası olan çalışma saatleri dikkate alınmadan işgücü arzıyla ilgili yapılan değerlendirmeler de doğal olarak eksik kalacaktır. Piyasanın talep tarafına bakıldığı zaman da çalışan kişi sayısını ve çalışılan saatleri ayırtmak gereklidir. Eğer beklendiği üzere işçiler ve saatler mükemmel ikame değillerse veya işçi sayısını ve saatleri değiştirmenin maliyeti farklıysa, firmalar değişen ekonomik koşullar karşısında çalışan sayısını veya çalışılan saatleri, bazen de her ikisinde de değiştirerek işgücü talebini yeniden düzenleyebilir.⁴ Saatlerin geniş bir aralıkta dağılıyor olması firmaların farklı iş organizasyonlarına ve işgücü talebi dinamiklerine sahip olduklarını göstermektedir. Buna bağlı olarak sadece istihdam edilen kişi sayısı üzerinden yapılacak talep değişimi yorumları da gene eksik kalacaktır. Özetle, işgücü piyasası dinamiklerini değerlendirirken çalışılan saatleri de dikkate almak daha derinlikli ve bütüncül bir analiz yapılmasını mümkün kılacaktır.

2 İşgücü arzı modellerinin detaylı bir sunumu için bakınız Cahuc vd. (2014).

3 İşgücü arzı ile ilgili ampirik çalışmaların kapsamlı derlemeleri için bakınız Blundell ve MaCurdy (1999), Blundell vd. (2007), Keane (2011) ve Keane ve Rogerson (2012).

4 Çalışan sayısı ve çalışılan saat ilişkisinin detaylı bir incelemesi için bakınız Boeri vd. (2008).

Bu çalışma Türkiye’de ihmal edilmiş bir konu olan çalışma saatlerini farklı boyutlarıyla ele alarak işgücü piyasası dinamiklerine daha geniş bir perspektiften bakmayı amaçlamaktadır. İşgücü arzının ve istihdamın seviyesi ve yapısının değişimi saatleri dikkate alarak incelendiğinde elde edilen bulgular sadece kişi sayısı ile yapılan bir analizin sonuçlarından anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın gerisinde yatan neden, çalışma saatlerinin ortalaması ve dağılımının zaman içerisinde farklı alt gruplar için farklı şekilde değişmesidir. Ne var ki çalışanların ve işlerin doğrudan gözlemlenebilen özelliklerinin zaman içerisindeki değişimi çalışma saatleri dağılımında meydana gelen değişimi sadece kısmen açıklamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü 2005-2017 yılları arasında Türkiye’de ortalama çalışılan saatleri ve zaman içerisindeki değişimini farklı kategoriler için ele almaktadır. Üçüncü bölüm ise aynı kategoriler için çalışılan saatlerin dağılımını incelemektedir. Dördüncü bölüm istihdamın yapısında meydana gelen dönüşümün kişi sayıları ve çalışılan zaman açısından kıyaslamasını yapmaktadır. Beşinci bölüm işgücü ve işlerin kompozisyonunun zaman içerisindeki değişiminin çalışma saatlerine olan etkilerini incelemekte ve bu kompozisyon değişikliği ile açıklanamayan kısım için bazı muhtemel sebeplerin neler olabileceğini tartışmaktadır. Altıncı ve son bölüm sonuç bölümüdür.

2. Çalışılan Saatler ve Değişimi

Türkiye’de çalışma saatleri 4857 sayılı İş Kanunu tarafından düzenlenmiştir ve kanunun 63. Maddesi’nde genel bakımdan çalışma süresi haftada en çok 45 saat olarak belirlenmiştir. Bununla beraber çalışma saatlerinin hafta içerisinde ve haftalar arasında dağılımı oldukça esneklerdir. İşveren ve çalışanın anlaşması durumunda günlük 11 saati geçmemek kaydıyla normal çalışma süresi haftanın çalışılan günlerine farklı şekilde dağıtılabilir. Ayrıca iki aylık ortalama normal çalışma süresini aşmamak kaydıyla haftalar arasında da çalışma süreleri farklı olarak uygulanabilir ve denkleştirme süresi toplu sözleşmeler ile dört aya kadar uzatılabilir.⁵

Tablo 1’de haftalık düzenli çalışılan saatlere bakıldığı zaman ortalama çalışma süresinin yasal sınırın üzerinde olduğu görülmektedir. Bununla beraber 2005-2017 yılları arasında çalışılan saatler belirgin bir şekilde düşmektedir. Bekleneceği üzere erkekler kadınlardan, tarım dışı sektörlerde çalışanlar tarımda çalışanlardan daha uzun süre çalışmaktadır. Türkiye’de tarım istihdamının özelliklerinin diğer sektörlerden çok farklı olduğu bilinmektedir.⁶ Bu nedenle tarım ve tarım dışı sektörleri ayrı ayrı ele almak daha doğru olacaktır.

5 Bu genel kuralın bazı özel durumlar için farklı uygulanabilmektedir. Örneğin; yeraltı maden işlerinde çalışma süresi günlük en çok 7,5; haftalık 37,5 saattir. Turizm sektöründe de çalışma süreleri haftalar arasında daha esnek bir şekilde dağıtılabilir.

6 Tarım istihdamıyla ilgili olarak bakınız İlkaracan ve Tunali (2010).

Tablo 1: Haftalık Düzenli Çalışılan Saat

Yıl	Toplam	Erkek	Kadın	Tarım	Tarım Dışı
2005	52,9	55,3	45,9	49,3	54,1
2006	52,3	54,9	44,8	46,3	54,2
2007	51,0	53,7	43,5	44,0	53,2
2008	50,5	53,2	43,2	43,5	52,6
2009	49,4	52,3	41,6	41,6	51,8
2010	49,3	52,2	41,8	42,2	51,6
2011	48,9	51,9	41,4	41,0	51,5
2012	48,4	51,3	41,4	41,1	50,7
2013	47,9	50,8	40,9	40,5	50,1
2014	47,8	50,4	41,5	40,6	49,7
2015	47,4	49,9	41,7	40,8	49,1
2016	46,8	49,1	41,5	40,7	48,2
2017	46,4	48,8	41,1	40,0	47,9

Kaynak: TÜİK HİA.

Tablo 2 tarım dışı sektörlerde eğitim, iktisadi faaliyet kolu ve işteki duruma göre 2005 ve 2017 yılları için haftalık düzenli çalışılan saatleri göstermektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe çalışılan saatler azalmaktadır. Üniversite mezunları her iki yılda da en kısa çalışma süresine sahip olmakla beraber çalışılan saatlerdeki en zayıf düşüş de % 5,4 ile yine bu grup için gerçekleşmiştir. İktisadi faaliyet koluna göre inşaat en uzun çalışılan sektör olmaya devam ederken saatlerdeki en yüksek oranlı düşüş hizmetlerde gerçekleşmiştir. İşteki duruma göre zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin farkı çok daha çarpıcıdır. İşverenler her iki yılda da en uzun çalışan gruptur ve 2005-2017 arasında çalışma saatleri % 11,9 azalmıştır. Bu düşüş ücretsiz aile işçilerinde %27,3 ve kendi hesabına çalışanlarda % 18,2 ile çok daha kuvvetli olmuştur. Saatlerdeki en zayıf azalma % 8,8 ile ücretli çalışanlar kategorisinde meydana gelmiştir.

Tablo 2: Haftalık Düzenli Çalışılan Saat (Tarım Dışı)

	2005	2017	Değişim (%)
Okul bitirmemiş	54,2	50,1	-7,7
İlköğretim ve altı	56,6	50,0	-11,8
Lise	53,9	48,8	-9,6
Üniversite	46,1	43,6	-5,4
Sanayi	53,3	48,4	-9,2

Tablo 2: Haftalık Düzenli Çalışılan Saat (Tarım Dışı) (devamı)

	2005	2017	Değişim (%)
İnşaat	56,3	50,3	-10,6
Hizmet	54,2	47,4	-12,5
Ücretli	52,2	47,6	-8,8
İşveren	62,9	55,4	-11,9
Kendi Hesabına	58,5	47,8	-18,2
Ücretsiz Aile İşçisi	56,8	41,3	-27,3

Kaynak: TÜİK HİA.

Tarım dışı çalışanlar içerisinde % 81’lik pay ile en büyük kategoriyi ücretli çalışanlar oluşturmaktadır. Ücretli çalışanlara daha yakından bakmak diğer kategoriler için çok da anlamlı olmayacak bazı ilave kırılımlara göre de çalışılan saatleri değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Örneğin kamu ve özel sektör çalışanı ayrımı kendi hesabına çalışanlar veya ücretsiz aile işçileri kategorileri için anlamlı olmayacaktır. Ayrıca işyerinde çalışan sayısı veya kayıtlı-kayıt dışı ayrımında çalışılan saatlerdeki farklılık en çok özel sektör ücretli çalışanlar kategorisinde anlamlı bir karşılaştırma imkânı verecektir. Tablo 3 tarım dışı ücretli çalışanlar içerisinde kamu ve özel sektör, ayrıca tarım dışı özel sektör ücretli çalışanlar içerisinde işyerinde çalışan sayısı; kayıtlı ve kayıt dışı ayrımlarında haftalık düzenli çalışılan saatleri göstermektedir. Kamu çalışanları özel sektörde çalışanlardan yaklaşık 10 saat daha kısa çalışmaktadırlar. Çalışan sayısına göre firma büyüklüğü arttıkça çalışılan saatler azalmaktadır. Ancak yıllar içerisinde bu fark nispeten küçülmüştür. Tablodaki en şaşırtıcı sonuç 2017 yılında kayıt dışı çalışanların çalışma sürelerinin kayıtlı çalışanlardan daha kısa olmasıdır. Tablodaki tüm kırılımlarda çalışma saatleri uzun olanlarda 2005-2017 arası gerçekleşen düşüş daha yüksek oranda olmuştur.

Tablo 3: Haftalık Düzenli Çalışılan Saat (Tarım Dışı-Ücretli Çalışanlar)

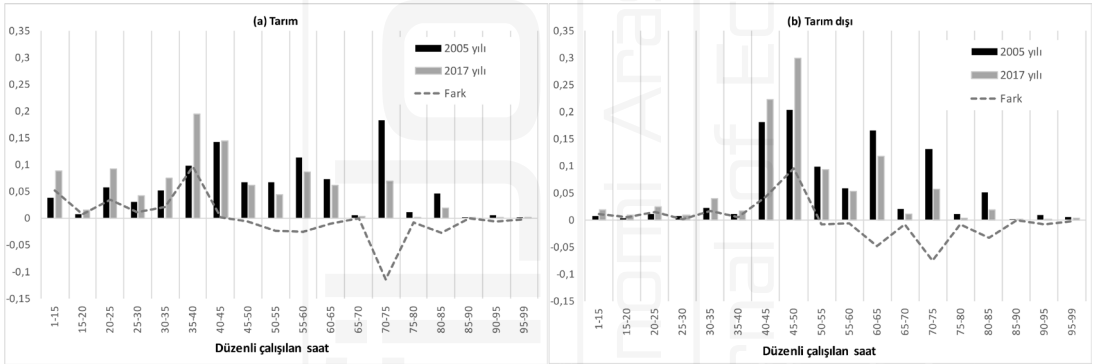
	2005	2017	Değişim (%)
Sektör			
Kamu	43,2	40,0	-7,2
Özel	55,4	49,4	-10,7
Kayıtlı	54,5	49,6	-9,1
Kayıt dışı	56,6	48,8	-13,8
Firma Büyüklüğü			
10 ve altı	57,5	50,6	-12,0
11-49	55,8	49,6	-11,0
50+	51,7	47,8	-7,4

Kaynak: TÜİK HİA.

3. Çalışılan Saatlerin Dağılımı

Ortalama haftalık düzenli çalışılan saatleri, kimlerin daha uzun çalıştığını veya zaman içerisinde ortalama çalışma sürelerinin nasıl değiştiğini görmek açısından faydalıdır. Ancak her bir alt kategoride çalışılan saatlerin dağılımı ve bu dağılımın zaman içerisinde değişimi de önemli farklılıklar göstermektedir. Grafik 1 tarımda ve tarım dışında çalışanların haftalık düzenli çalışılan saatlerinin 2005 ve 2017 yıllarındaki dağılımını göstermektedir. Özellikle tarım sektöründeki dağılım çok çarpıcıdır. 2017 yılında tarımda çalışılan saatler 35-40 ve 40-45 saat aralıklarında kısmen daha yüksek olmakla beraber (sırasıyla toplamın %19'u ve %14'ü), 15 saat altından 75 saate kadar neredeyse eşit şekilde dağılmıştır. Grafikte dikkat çeken diğer nokta 70 ve üzeri aşırı uzun saatler çalışanların payındaki çok hızlı düşüş, buna karşın 35-40 saat gibi ortalama saatlerin yanında 15 ve altı, 20-25 saatler gibi dağılımın alt ucunda yer alan çalışma sürelerinde de görülen kuvvetli artıştır. Tarımda çalışılan saatlerin bu kadar geniş bir dağılımının olması bu sektörün üretim yapısının kendi içerisinde de çok büyük farklılıklar gösterdiğine işaret etmektedir. Tarım dışında ise çalışma sürelerinin 40-45 ve 45-50 saat aralıklarında daha belirgin bir şekilde yoğunlaştığını ve tarımın aksine düşük saat çalışanların payının çok daha az olduğunu söylemek mümkündür. Aşırı uzun saatlerdeki düşüş daha ziyade 40-50 saat aralığındaki artışa neden olmuştur.

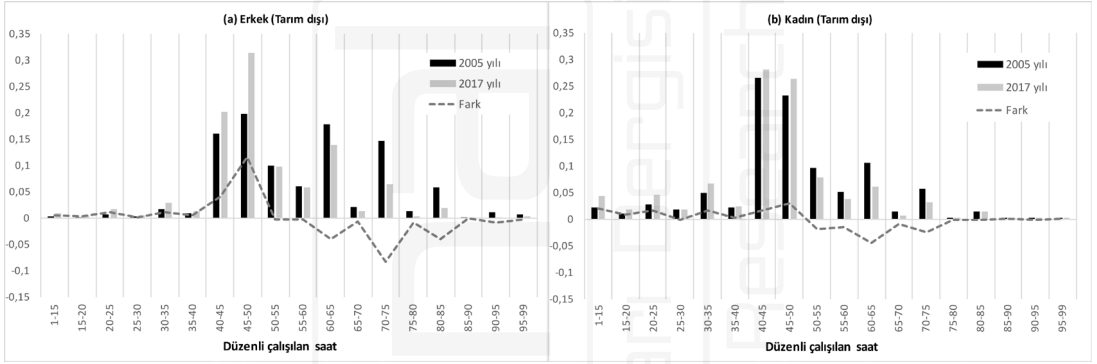
Grafik 1: Tarım ve Tarım Dışı Düzenli Çalışılan Saatlerin Dağılımı

Kaynak: TÜİK HİA.

Tarım dışında erkeklerin ve kadınların çalışma saatleri dağılımı Grafik 2'de gösterilmektedir. Erkekler için dağılımdaki değişim kadınlardan hem daha belirgindir hem de daha dar bir aralıkta toplanmıştır. Özellikle 60 saat ve üzeri çalışanların toplam içerisindeki payı azalmış ve 45-50 saat arasında çalışanların payı çarpıcı şekilde artmıştır. Kadınlarda değişim daha sınırlıdır. Ayrıca erkeklerde hemen hemen hiç görülmeyen kısmi zamanlı çalışma, yani 30-35 saat ve altındaki süreler oransal olarak payını yükseltmiştir.

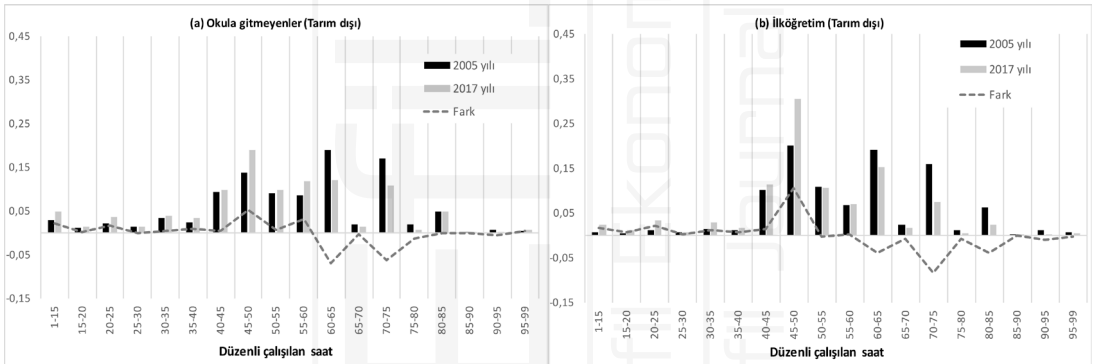
Grafik 2: Cinsiyete Göre Düzenli Çalışılan Saatlerin Dağılımı

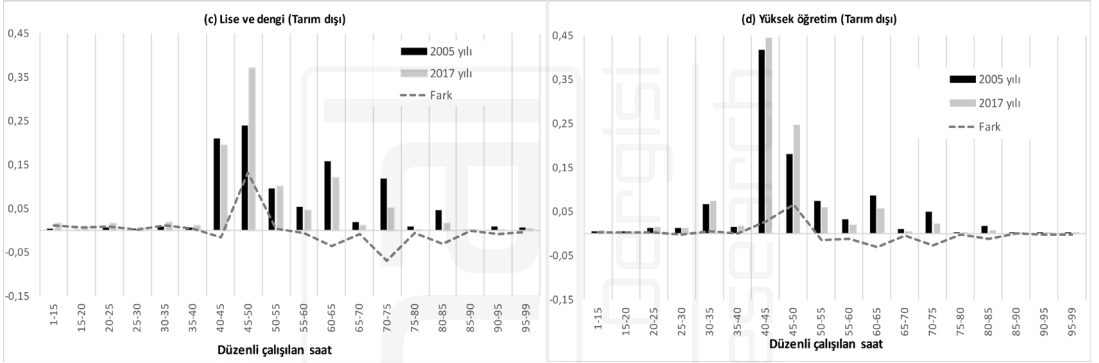

Kaynak: TÜİK HİA.

Tarım dışı sektörlerde eğitim seviyesine göre çalışılan saatlerin dağılımı Grafik 3’de verilmiştir. Çalışanların eğitim seviyesi yükseldikçe çalışma sürelerinin dağılımı daha tekdüze hale gelmektedir. Örneğin üniversite mezunlarının yaklaşık % 70’i 40-50 saat arasında çalışırken bu oran lise mezunlarında % 57’ye, lise altında % 43’e ve okul bitirmemiş olanlarda %30’un altına düşmektedir. Ayrıca eğitim seviyesi düştükçe çok uzun saatler çalışma ihtimali artmaktadır. Bununla beraber 2005-2017 yılları arasında tüm eğitim grupları için saatlerin dağılımının standart sapması düşmekte ve ortalama saatlerde yoğunlaşma artmaktadır.

Grafik 3: Eğitime Göre Düzenli Çalışılan Saatlerin Dağılımı

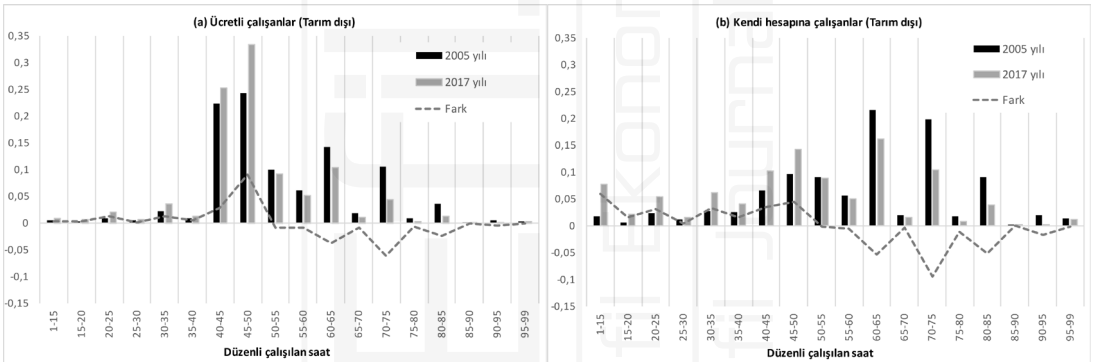

Kaynak: TÜİK HİA.

Tablo 2’de tarım dışında ücretli ve kendi hesabına çalışanların ortalama çalışma sürelerinin hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Ancak Grafik 4 saatlerin dağılımının bu iki grup için çok farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Ücretli çalışanlar için 60 saat üzeri çalışma saatleri zaman içerisinde düşmüş ve ortalamaya yakın saatlerde (40-50 saat arası) bir yoğunlaşma olmuştur. Hâlbuki kendi hesabına çalışanlar için 60 üzeri saatler azalmakla beraber hala çok önemli bir paya sahiptir. Fakat aynı zamanda düşük saatler çalışanlar da azımsanmayacak bir paya sahip olduğu için ücretli çalışanlarda gözlediğimiz yoğunlaşma kendi hesabına çalışanlarda ortaya çıkmamaktadır. Bu durum aslında çok şaşırtıcı değildir. Ücretli çalışanlar çalışma sürelerinin sınırı genellikle işveren tarafından belirlenen işlerde çalışıp çalışmamak arasında seçim yaparken kendi hesabına çalışanlar süre ile ilgili tercihlerini işlerine daha kolay yansıtabilirler. Ayrıca çalışma saatlerini düzenleyen düzenlemeler de ücretli çalışanlar için kısıtlayıcıdır. Dolayısıyla standart saatler dışında çalışmak isteyenlerin kendi hesabına çalışmayı tercih etmesi de mümkündür.⁷

Grafik 4: İşteki Duruma Göre Düzenli Çalışılan Saatlerin Dağılımı

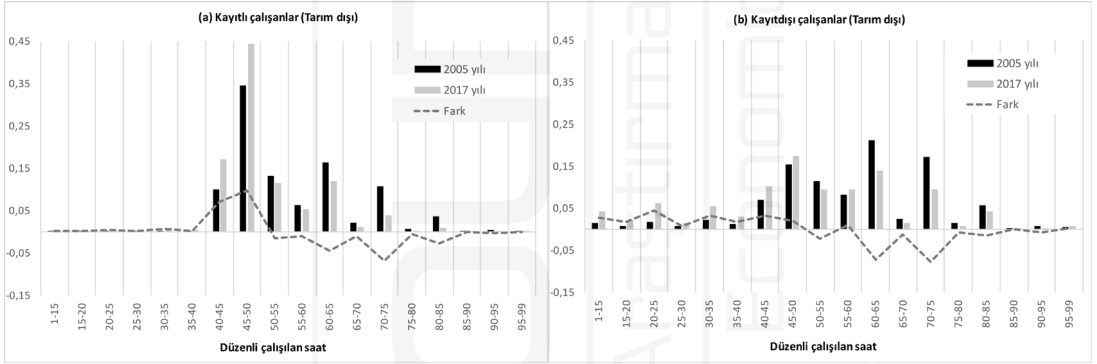

Kaynak: TÜİK HİA.

7 Boeri vd. (2008) benzer bir şekilde Avrupa’da esnek (yüksek) saat çalışmak isteyen kişilerin kendi hesabına çalışmayı tercih ettiğini ifade etmektedir.

Son olarak Grafik 5 tarım dışı özel sektör ücretli çalışanlar içerisinde kayıtlı ve kayıt dışı çalışanlar için düzenli çalışma sürelerinin dağılımını vermektedir. Her ne kadar şaşırtıcı bir şekilde kayıt dışı çalışanların ortalama çalışma süreleri daha düşük ise de saatlerin dağılımı tamamen farklı bir duruma işaret etmektedir. Kayıtlı çalışanlar ortalama saatlerde kümelenmiş, yüksek saatlerdeki zaman içerisinde meydana gelen azalma bu kümelenmeyi daha da belirgin hale getirmiştir. Kısa süreli (40 saat altı) çalışanlar bu grup içerisinde neredeyse hiç yoktur. Kayıt dışı çalışanlarda ise yüksek uçta çalışanların payı azalıp düşük uçtaki saatler artmıştır. Ancak ortalama saatlerde yoğun bir kümelenme yoktur. Tüm azalmaya rağmen 2017 yılında kayıt dışı ücretlilerin yaklaşık % 30’u 60 saat üzeri çalışmaya devam etmektedir.

Grafik 5: Kayıtlılık Durumuna Düzenli Çalışılan Saatlerin Dağılımı

Kaynak: TÜİK HİA.

Dağılımla ilgili bütün bu grafikler farklı boyutlarıyla aynı eğilime işaret etmektedir: Yapılan işler daha düzenli, yüksek vasıf gerektiren ve piyasaya dayalı hale geldikçe çalışma süreleri benzeşmekte, işlerin arasındaki farklılıklar azalmaktadır. Zaman içerisinde toplam istihdam içerisinde bu tür işlerin payının yükselmesi bekleneceği için çalışılan saatlerde dağılımın da azalmaya devam edeceği öngörülebilir.

4. İstihdamın Dönüşümü

İşgücü piyasasında son yıllarda ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme istihdamın yapısında meydana gelen hızlı dönüşümdür. Bakış (2015) toplam çalışanlar içerisinde ücretli çalışanlar ve yüksek eğitilmiş nüfusun önemli bir şekilde arttığını göstermektedir. Fakat istihdam paylarının değişimini toplam kişi sayısı yerine toplam haftalık düzenli

çalışılan saat üzerinden ölçerse dönüştürmenin daha da kuvvetli olduğu ortaya çıkmaktadır. ABD ve Avrupa'da istihdam yapısında meydana gelen değişimleri açıklamaya çalışan birçok çalışma toplam istihdam değişimlerini çalışılan saat üzerinden değerlendirmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı mesleklere veya yapılan işin gereklerine göre işgücü piyasasında bir kutuplaşma yaşandığını, daha açık bir ifadeyle yüksek ve düşük vasıf gerektiren işlerde istihdam ve ücretler artarken orta düzeyde vasıf gerektiren işlerde tam tersi bir gelişmenin olduğunu ortaya koymaktadır (örneğin Goos ve Manning, 2007, Goos vd., 2009, 2014; Autor vd., 2006). Bu çalışmaların temel argümanlarından biri özellikle orta düzeyde vasıf gerektiren işlerde teknolojik gelişmelerin bir rutinleşme sağlaması ve işgücünü ikame etmesidir. Teknolojik gelişmeler hem yaratılan/yok olan iş sayısını hem de çalışılan saatleri farklı etkileyebileceği için çalışılan saatler istihdam değişimi için daha iyi bir gösterge olabilir. Bazı çalışmalar ise sektörel değişimlerin ve sektörler içerisinde çalışılan saatlerin farklı olmasının çalışma süreleri üzerindeki etkilerine bakmaktadır (örneğin Rogerson, 2008). Türkiye'de de çeşitli alt kategoriler için çalışma saatlerinin azalma eğilimi aynı olmadığı için istihdamın yapısında meydana gelen değişimleri kişi sayısı ve saatler üzerinden ölçmek farklı sonuçlar verecektir.

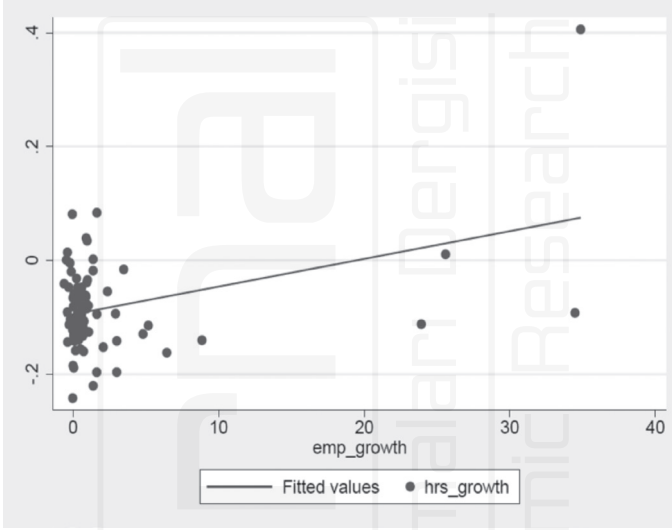
Tablo 4 tarım dışı istihdam değişimini kişi sayısı ve toplam çalışılan saat üzerinden karşılaştırmaktadır. Tüm kategorilerde kişi sayı üzerinden hesaplanan istihdam artışı çalışılan saat üzerinden hesaplanan değişimin altında kalmaktadır. Ancak bazı alt kategoriler için bu fark çok daha çarpıcıdır. Örneğin eğitim seviyesine göre istihdam artışları kıyaslanırsa üniversite mezunları kişi sayısı olarak en hızlı artan gruptur. Aynı zamanda çalışma saatleri de en az üniversite mezunları için düşmüştür (Tablo 2). Dolayısıyla üniversite mezunlarının toplam istihdam içerisindeki payının saat olarak artışı (%80,4) kişi sayısı üzerinden hesaplanan artıştan (% 69) belirgin şekilde yüksektir. Benzer şekilde ücretli çalışanlar hem kişi sayısı olarak istihdamı en hızlı artan hem de çalışma süresi en yavaş azalan gruptur. Buna bağlı olarak ücretlilerin kişi sayısı olarak istihdam payı % 9,6 artarken saat olarak bu pay % 12,9 artmıştır. Daha çarpıcı olarak kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların kişi sayısı olarak istihdamı artarken çalışılan saat olarak istihdamı azalmaktadır. Sonuçta her iki grup için de istihdam paylarındaki azalma saatler üzerinden bakıldığında çok daha kuvvetlidir.

Tablo 4: İstihdamın Kişi ve Çalışılan Saatlere Göre Değişimi (Tarım Dışı)

	İstihdam Değişimi (%) 2005-2017		İstihdam Payı (%) 2005		İstihdam Payı (%) 2017		İstihdam Payı Değişimi (%) 2005-2017	
	Kişi Sayısı	Çalışılan Saat	Kişi Sayısı	Çalışılan Saat	Kişi Sayısı	Çalışılan Saat	Kişi Sayısı	Çalışılan Saat
Okul Bitirmemiş	51,2	39,6	3,9	4,0	3,9	4,1	-0,8	3,4
İlköğretim ve altı	28,2	13,2	53,7	56,2	45,1	47,1	-15,9	-16,2
Lise	36,7	23,6	26,1	26,0	23,4	23,8	-10,4	-8,5
Üniversite	157,6	143,6	16,3	13,9	27,6	25,1	69,0	80,4
Sanayi	29,0	17,2	28,3	27,9	24,0	24,2	-15,4	-13,2
İnşaat	89,3	69,3	7,4	7,7	9,2	9,6	24,2	25,4
Hizmet	58,5	38,7	64,3	64,4	66,9	66,2	4,0	2,7
Ücretli	67,1	52,5	73,8	71,2	80,9	80,4	9,6	12,9
İşveren	20,7	6,4	6,8	7,9	5,4	6,2	-20,8	-21,2
Kendi Hesabına	6,1	-13,3	16,2	17,5	11,3	11,2	-30,4	-35,8
Ücretsiz Aile İşçisi	16,5	-15,3	3,3	3,4	2,5	2,1	-23,6	-37,3

Kaynak: TÜİK HİA.

Benzer bir şekilde istihdam büyüme hızının farklı olduğu sektörler için çalışılan saatlerin değişimi de farklılaşmaktadır. İstihdamı kişi olarak artan sektörler aynı zamanda çalışma saatleri ya artan ya da görece daha az azalan sektörlerdir. Grafik 6 bu bulguyu görsel olarak desteklemektedir. Çalışılan saatlerin kişi sayısı üzerine olan regresyonundan (Grafikteki regresyon eğrisi) pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir katsayı elde edilmektedir (p-değeri 0,0; t-istatistiği ise 4,81’dir).

Grafik 6: İstihdamda ve Çalışılan Saatlerde Meydana Gelen Değişim

Kaynak: HİA.

Not: Yatay ekseninde 2-dijit NACE rev.2 sınıflamasına göre verisi bulunan 82 faaliyet alanı için istihdamın 2005-2017 arası dönemde kişi sayısı olarak büyüme oranı yer almaktadır. Benzer şekilde dikey ekseninde ise aynı sektörler ve aynı dönem için ortalama çalışılan saatlerdeki büyüme oranı yer almaktadır.

5. Çalışılan Saatler Neden Düşüyor?

Yukarıda gördüğümüz üzere tüm kategoriler için Türkiye’de çalışma süreleri düşmektedir. Fakat çalışılan saatlerin neden azaldığına verilebilecek tek ve basit bir cevap yoktur. İlk olarak Türkiye OECD içerisinde ortalama haftalık düzenli çalışılan saatlerin en yüksek olduğu ülke olmaya devam etmektedir. İktisadi kalkınma sürecinin bir sonucu olarak çalışma saatlerinin azalması beklenebilir. Serbest zaman kullanımının normal bir mal olduğu göz önüne alınırsa gelir seviyesindeki artışla beraber kişiler çalışma sürelerini azaltmayı tercih edebilirler. Teknolojik gelişme bu eğilimi destekleyen başka bir unsur olabilir. Hem yukarıda bahsedildiği gibi rutinleşme ile beraber belirli işler için sermayenin işgücünü ikame etmesiyle hem de başka bazı işler için tamamlayıcılık ilişkisiyle ortaya çıkan verim artışlarıyla çalışılan saatler azalabilir. Bir diğer olası etken işgücünün ve buna bağlı olarak istihdamın yapısal bir dönüşüme uğramasıdır. Eğitimli nüfusun artışı, tarım dışı, ücretli ve kayıtlı çalışanların oranının yükselmesi ile kısmi süreli çalışmanın yaygınlaşması gibi yapısal değişimler de çalışma saatlerinin azalmasını beraberinde getirebilir. Ayrıca işgücü piyasasının kurumsal yapısının değişimi, işsizlik sigortası gibi işsizliğe bağlı gelir kayıplarını telafi edici sistemlerin ortaya çıkması, genel olarak işgücü piyasası ile ve daha özel olarak çalışma saatleriyle ilgili düzenlemelere daha fazla

riayet edilmesi de çalışma saatlerinin düşmesine sebep olabilir. Bütün bu faktörleri tek tek ve detaylıca incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu bölümde sadece çalışma saatlerindeki azalmanın gerisinde yatabilecek bazı muhtemel sebeplerin neler olabileceğine dair basit ipuçları sunulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla ilk olarak işgücünün ve istihdamın yapısında meydana gelen değişimlerin çalışma saatleri üzerindeki etkisi ele alınacak ve sonra da basit bir regresyon yardımıyla sermaye yoğunluğunun artışının olası etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

Yukarıda çalışılan saatlerin cinsiyet ve eğitim gibi kişisel özelliklere ve çalışılan sektör, işteki durum, işyeri büyüklüğü, kayıtlılık gibi yapılan işle ilgili değişkenlere göre farklılık gösterdiğini gördük. O halde doğal bir soru bu değişkenlerin dağılımının zaman içerisinde değişiminin çalışma saatleri üzerindeki etkisinin ne olduğudur? Daha açık bir şekilde cevaplamaya çalıştığımız soru şu şekilde ifade edilebilir: Eğer işgücünün yapısı bu değişkenlerin dağılımı anlamında 2005 yılındaki gibi kalsaydı saatlerin dağılımı 2017 yılında nasıl olurdu? Bu soruya yanıt verebilmek için DiNardo, Fortin ve Lemieux (1996, bundan sonra DFL) tarafından önerilen “kurgusal (counterfactual)” ayırıştırma metodu kullanılmıştır. DFL metodunun teknik olmayan bir açıklaması şu şekilde verilebilir: 2005 ve 2017 yılları arasında yukarıda bahsettiğimiz gözlemlenen değişkenlerin dağılımı değiştiği için 2017 yılında saat dağılımı 2005 yılından farklı olabilir. Ancak bu faktörlerin dağılımı hiç değişmese bile, yani iki yılda da eğitim, sektör, işyeri büyüklüğü vs. gözlenebilir özellikler birebir aynı şekilde dağılsa bile gözlemlenen değişkenler dışında kalan faktörler sebebiyle saatlerin dağılımı değişebilir. O halde, sadece gözlemlenen değişkenlerin dağılımının 2005-2017 yılları arasındaki değişiminin saat dağılımı üzerindeki etkisini bulabilmek için, 2017 yılındaki fiili saat dağılımı ile 2017 yılında gözlemlenen değişkenlerin dağılımının 2005 yılındaki gibi kaldığı saatlerin kurgusal dağılımını karşılaştırmak gerekir. 2017 yılında gözlemlenen değişkenlerin dağılımının 2005 yılındaki gibi olmasını sağlamak için 2017 yılı örneklemeni 2005 yılı dağılımı yansıtacak şekilde yeniden ağırlıklandırmak gerekir. Bu yeniden ağırlıklandırmayı probit modeliyle tahmin ederek, ağırlık faktörlerini oluşturmak mümkündür.⁸ Bundan sonra 2017 yılında gözlediğimiz gerçek saatlerle, yani her bir saat dilimine düşen kişi sayısının toplam içindeki oranıyla, yeniden ağırlıklandırma sonrası ortaya çıkacak kurgusal saatlerin farkını alabiliriz.⁹ Gözlemlenen değişkenlerin dağılımının zaman içerisinde farklılaşmasının yarattığı bu etki kompozisyon etkisi olarak adlandırılabilir. 2017 ve 2005 yılları arasındaki saatlerin gerçek değişiminden bu kompozisyon etkisini çıkarttığımız zaman geriye kalan değişim ise açıklanamayan veya harici etkiler olarak tanımlanabilir.

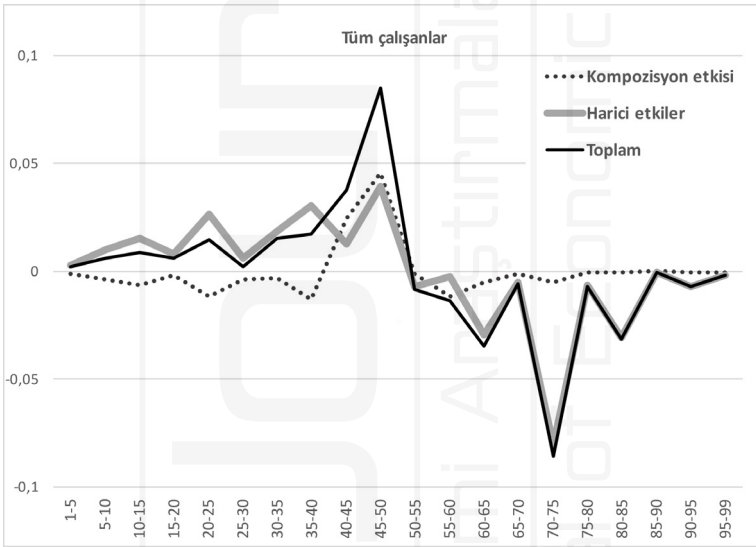
Grafik 7 cinsiyet, eğitim (5 seviye), iş gücü durumu (4 kategori), kayıtlılık, medeni durum (4 kategori), çalışılan işyeri durumu (5 kategori), işyeri büyüklüğü (3 kategori), hanehalkı büyüklüğü, faaliyet kolu (85 sektör) ve bölge (12 NUTS1) kontrol edildikten

8 Bu ağırlıklandırma faktörün ekonometrik kestiriminin nasıl gerçekleştirildiği DiNardo vd. (1996)da bulunabilir.

9 Dolayısıyla ortaya çıkacak fark da her bir saat aralığına düşen kişi sayısının toplam içerisindeki payının ne kadar değiştiğidir.

sonra tüm çalışanlar için 2017 ve 2005 yılları arasında düzenli çalışılan saatlerin dağılımı arasındaki farkı göstermektedir. 10 Özellikle düşük ve yüksek çalışma saatlerindeki değişimi kompozisyon etkisi ile açıklamak mümkün değildir. Çalışılan saatler dağılımı içerisinde en yüksek artışın meydana geldiği 40-50 saat aralığındaki artışın önemli bir kısmının ise kompozisyon etkisinden kaynaklandığı görülmektedir. 2. Bölümde gördüğümüz gibi daha düzenli, yüksek vasıf gerektiren ve piyasaya dayalı işlerde çalışma saatleri daha tekdüzedir ve 40-50 saatler arasında yoğunlaşmaktadır. Sonuç olarak istihdamın içerisinde bu tür işlerin payının artıyor olması da 40-50 saat aralığındaki yükselişin önemli bir kısmını açıklamaktadır. Ancak özellikle diğer saat aralıkları için modelde olmayan başka faktörlerin de etkisi olması gerektiği açıkça görülmektedir.

Grafik 7: Çalışılan Saatlerin 2005-2017 Arası Değişimi – Tüm Çalışanlar

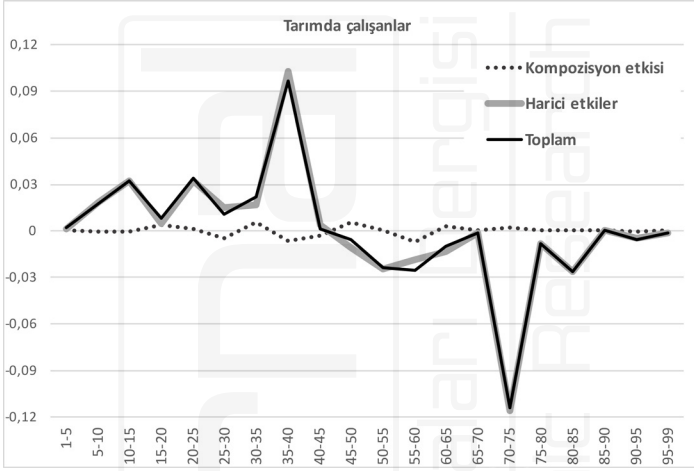

Kaynak: TÜİK HİA.

Grafik 8 kullandığımız açıklayıcı değişkenler temelinde neredeyse hiçbir önemli değişikliğin meydana gelmediği tarım sektörü için aynı ayrıştırmayı yapmaktadır. Çok açık bir şekilde görülmektedir ki çalışılan saatlerde en fazla değişim meydana gelen sektörlerin başında gelen tarımda tüm değişim harici etkilerden kaynaklanmıştır. Bu harici etkilerin neler olabileceği ve tarımdaki bu büyük dönüşümün sebepleri başlı başına ayrı bir araştırmanın konusudur.

10 Ek olarak tahmin modeline cinsiyet değişkeni ile eğitim, kayıtlılık, işgücü durumu ve medeni durum değişkenlerinin etkileşimi dâhil edilmiştir.

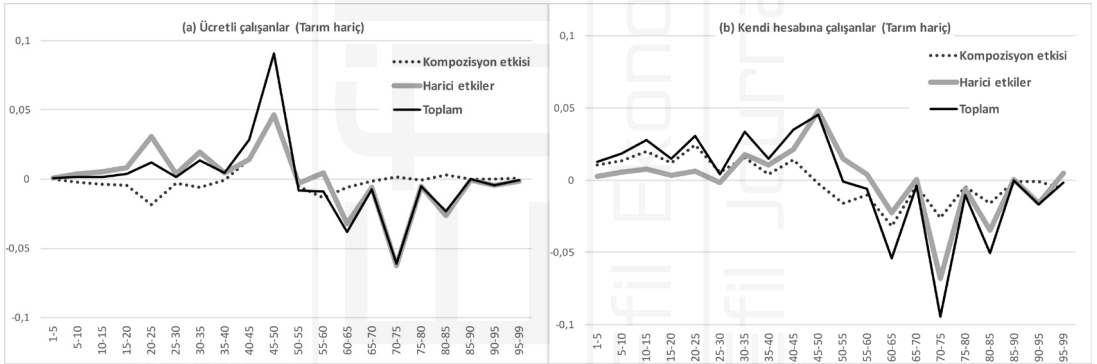
Grafik 8: Çalışılan Saatlerin 2005-2017 Arası Değişimi – Tarım

Kaynak: TÜİK HİA.

Tarım dışı ücretli çalışanlar için kurgusal tahmin toplamda olduğu gibi sadece 40-50 saat aralığında kompozisyon etkisinin ortaya çıktığını diğer saatler için değişimin harici etkilerle açıklanabileceğini göstermektedir (Grafik 9). Ancak kendi hesabına çalışanlar için kompozisyon etkisinin özellikle düşük çalışma saatlerindeki artışın en önemli sebebi olduğu, ayrıca yüksek çalışma saatlerindeki düşüş için de açıklayıcı olduğu görülmektedir. 45-50 saat arasında kompozisyon etkisinin sıfıra yaklaşması ise bu saat dilimi için etkileri ters yönlü hareket eden açıklayıcı değişken değişimleri olduğunu düşündürmektedir.

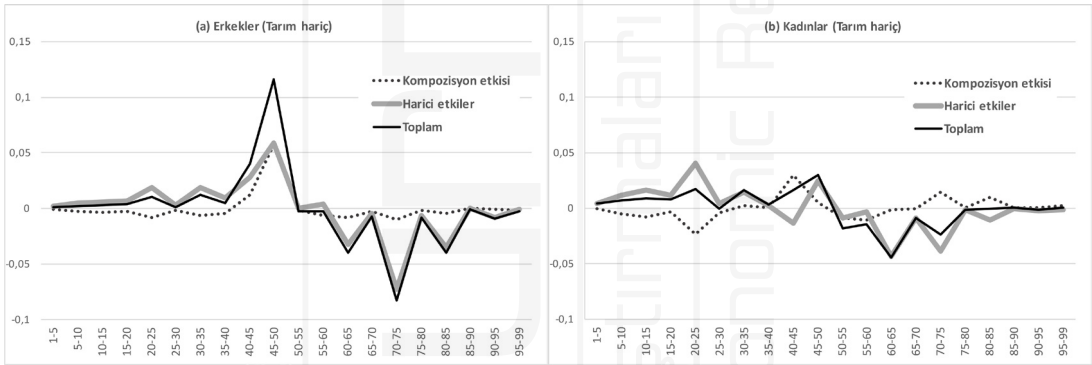
Grafik 9: Çalışılan Saatlerin 2005-2017 Arası Değişimi – İşteki Duruma Göre

Kaynak: TÜİK HİA.

DFL metoduyla son olarak ele aldığımız analizler cinsiyet ayrımıdadır. Erkekler için tıpkı toplam ve ücretli çalışanlarda olduğu gibi kompozisyon etkisi saat dağılımının ortasında görülmektedir (Grafik 10). Fakat kadınlar için çok ilginç bir şekilde kompozisyon etkisiyle harici etkiler neredeyse her saat diliminde ters yönlü olarak ortaya çıkmış ve büyük çoğunlukla harici etkiler ağır basmıştır. Başka bir ifadeyle eğer kompozisyon etkisi olmasa kadınların çalışma sürelerinin dağılımında özellikle düşük ve yüksek saatlerde ortaya çıkacak etkinin çok daha kuvvetli olacağını söylemek mümkündür.

Grafik 10: Çalışılan Saatlerin 2005-2017 Arası Değişimi – Cinsiyete Göre

Kaynak: TÜİK HİA.

Özetle istihdamın yapısında zaman içerisinde meydana gelen değişim çalışılan saatlerin değişimini açıklamada kısmen etkili olmaktadır. Ancak hem ortalama çalışma süresinin azalmasında hem de dağılımın değişmesinde, özellikle de aşırı yüksek saatler çalışanların payının düşmesinde harici etkilerin daha ağır bastığı rahatlıkla söylenebilir.

Bu harici faktörlerden muhtemel bir tanesi yukarıda da belirtildiği gibi teknolojik gelişme ve/veya çalışan başına sermaye oranının artmasıdır. Özellikle aşırı yüksek çalışma saatlerinin düşmesinde işgücünün sermaye ile ikame edilmiş olması, ayrıca vasıf düzeyi nispeten yüksek işler için sermayenin işgücünü tamamlayıcı hale gelmesi çalışılan saatlerin dağılımında tespit ettiğimiz değişimlere katkıda bulunmuş olabilir. Teknolojik gelişme ve çalışma saatleri arasındaki ilişkiyi bütüncül bir kavramsal çerçeveye oturtmak ve nedensellik ilişkilerini şüpheye yer bırakmayacak şekilde kapsamlı bir ekonometrik analiz yaparak saptamaya çalışmak bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Bununla beraber işçi başına sermaye miktarı ile çalışılan saatler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan basit bir tahmin yukarıda ortaya koyduğumuz iddiaya destek sağlayacak bulgular sunmaktadır. TÜİK'in derlediği Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ve Hanehalkı İşgücü Anketleri kullanılarak her bir yıl-sektör-firma büyüklüğü hücreleri için çalışan başına

sermaye kullanımı ile çalışılan saatler hesaplandı.¹¹ Daha sonra basit bir regresyon ile çalışan başına sermaye değişiminin çalışma saatlerine olan etkisi hesaplandı. Sonuçlar Tablo 5’de görülmektedir Hesaplamalarımıza göre çalışan başına sermaye miktarı yüzde bir arttığında çalışılan saatlerin yüzde 0.02 oranında azaldığı görülmektedir. Son yıllarda sermaye yoğunluğunda önemli bir artış olduğu bilindiğine göre (bkz. Atiyas ve Bakış, 2014), bu gelişme çalışma saatlerinin azalmasını getiren harici faktörlerden bir tanesi olarak değerlendirilebilir.¹²

Tablo 5: Sermaye Yoğunluğunun Çalışılan Saatler Üzerine Etkisi

Sıradan En Küçük Kareler - Homoskedastik standart hatalar								
	İMALAT SANAYİ				TÜM SEKTÖRLER			
	beta	std. hata	t-istat	p-değ	beta	std. hata	t-istat	p-değ
Çalışan başına sermaye	-0,016	0,005	-3,090	0,002	-0,020	0,002	-13,260	0,000
Yıl etkileri	EVET				EVET			
Sektör etkileri	EVET				EVET			
Firma büyüklüğü etkileri	EVET				EVET			
N	512				1425			
Düz. R2	0,858				0,922			
Sıradan En Küçük Kareler - Sektör düzeyinde kümelenmiş standart hatalar								
	İMALAT SANAYİ				TÜM SEKTÖRLER			
	beta	std. hata	t-istat	p-değ	beta	std. hata	t-istat	p-değ
Çalışan başına sermaye	-0,016	0,011	-1,440	0,164	-0,020	0,004	-4,940	0,000
Yıl etkileri	EVET				EVET			
Sektör etkileri	EVET				EVET			
Firma büyüklüğü etkileri	EVET				EVET			
N	512				1425			
Düz. R2	0,858				0,922			

Kaynak: TÜİK Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ve HİA.

11 Yıllar 2005-2015 dönemini; sektörler 2-dijit NACE rev.2 sınıflamasına göre verisi mevcut 82 faaliyet alanını; firma büyüklüğü ise 1-49 arası çalışanı olan firma ile 50 ve üstü çalışanı temsil eden kukla değişkenini göstermektedir.

12 Yazarlar 2002-2006 arası sermaye stoku ortalama artış hızının yüzde 3,9; 2007-2011 arası dönemde ise aynı ortalamanın yüzde 5,1 olduğunu rapor etmektedir.

6. Sonuç

Türkiye’de çalışılan saatlerin ortalaması oldukça uzundur ve standart sapması da yüksektir. Bununla beraber zaman içerisinde çalışılan saatler düşmektedir. Bu makalede çalışma sürelerinin değişiminin işgücü piyasası dinamikleri üzerindeki etkisi çeşitli boyutlarıyla incelenmektedir.

Haftalık ortalama düzenli saatleri kıyasladığımız zaman erkelerin kadınlardan, tarım dışı sektörlerin tarımdan, eğitimsiz nüfusun eğitim seviyesi yüksek olanlardan, özel sektör çalışanlarının kamuda istihdam edilenlerden bekleneceği üzere daha uzun çalıştığı gözlenmektedir. Ancak ortalamalar üzerinden yapılan kıyaslamalar çalışma saatlerinin dinamiklerini anlamak için yeterli değildir. Örneğin tarım dışında kayıt dışı çalışanlar ile kayıtlı çalışanlar; ücretliler ile kendi hesabına çalışanlar ortalamada çok yakın çalışma sürelerine sahiptir. Ancak çalışma sürelerinin dağılımına bakıldığı zaman kayıtlı ve ücretlilerin çalışma saatleri yasal süreye yakın dar bir aralıkta toplanmakta iken kayıt dışı ve kendi hesabına çalışanların saatleri her iki ucu da içeren geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.

Çalışabilir nüfus ve işgücüne katılım oranının artışına bağlı olarak tüm alt kategorilerde çalışan sayısı farklı oranlarda artmaktadır. Aynı zamanda çalışma süreleri de her bir alt grup için farklı oranlarda azalmaktadır. İlginç olan, istihdam artışının en kuvvetli olduğu kategoriler aynı zamanda çalışma sürelerinin en az düştüğü gruplardır.

Çalışma saatlerinin azalma nedenlerini incelediğimizde işgücünün ve istihdamın gözlenebilir özelliklerinde meydana gelen değişimin sınırlı bir açıklayıcı etkisi olduğu görülmektedir. Bu kompozisyon etkisi daha çok 40-50 saat arasında çalışanların sayısındaki artışı açıklarken düşük ve yüksek saatlerde meydana gelen değişimi yakalamakta başarısız olmaktadır.

Bu makale çalışma saatlerine etki eden faktörler ve saatlerdeki değişimin belli başlı işgücü piyasası göstergesine olan etkileri ile ilgili olarak betimleyici ve sınırlı bulgular ortaya koymaktadır. Aylık ve saatlik ücretlerin seyrinin karşılaştırması; asgari ücretin çalışılan saatler üzerindeki etkisi; ücretler, saatler ve verimlilik arasındaki ilişki gibi konularda yapılacak daha kapsamlı ilave araştırmalar çalışma saatleri dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Atiyas, İ. ve Bakış, O. (2014). Aggregate and sectoral TFP growth in Turkey: a growth accounting exercise (Türkiye’de toplam ve sektörel toplam faktör verimliliği büyüme hızları: bir büyüme muhasebesi çalışması). *İktisat, İşletme ve Finans*, 29 (341), 9-36.
- Autor D. H., Katz, L. F. ve Kearney, M. S. (2006). The polarization of the US labor market. *American Economic Review*, 96 (2), 189-194.
- Bakış, O. (2015). Recent Trends in the Turkish Labor Market. *İktisat İşletme ve Finans*, 30 (351), 73-110.
- Blundell, R. ve MaCurdy, T. (1999). Labor supply: A review of alternative approaches. In *Handbook of Labor Economics*, 3, 1559-1695.
- Blundell, R., MaCurdy, T. ve Meghir, C. (2007). Labor supply models: Unobserved heterogeneity, nonparticipation and dynamics. *Handbook of Econometrics*, 6, 4667-4775.
- Boeri, T., Burda, M. ve Kramarz, F. (2008). *Working hours and job sharing in the EU and USA: are Europeans lazy? Or Americans crazy?* Oxford University Press.
- Cahuc, P., Carcillo, S. ve Zylberberg, A. (2014). *Labor Economics*. MIT press.
- DiNardo, J., Fortin, N. M. ve Lemieux, T. (1996). Labor Market Institutions and the Distribution of Wages, 1973-1992: A Semiparametric Approach. *Econometrica*, 64 (5), 1001-1044.
- Goos, M. ve Manning, A. (2007). Lousy and lovely jobs: The rising polarization of work in Britain. *The Review of Economics and Statistics*, 89 (1), 118-133.
- Goos, M., Manning, A. ve Salomons, A. (2009). Job polarization in Europe. *American Economic Review*, 99 (2), 58-63.
- Goos, M., Manning, A. ve Salomons, A. (2014). Explaining job polarization: Routine-biased technological change and offshoring. *American Economic Review*, 104 (8), 2509-26.
- İlkkaracan, İ. ve Tunalı, İ. (2010). Agricultural transformation and the rural labor market in Turkey. *Rethinking Structural Reform in Turkish Agriculture: Beyond the World Bank’s Strategy*, 105-48.
- Keane, M. P. (2011). Labor supply and taxes: A survey. *Journal of Economic Literature*, 49 (4), 961-1075.
- Keane, M. ve Rogerson, R. (2012). Micro and macro labor supply elasticities: A reassessment of conventional wisdom. *Journal of Economic Literature*, 50 (2), 464-76.
- Rogerson, R. (2008). Structural transformation and the deterioration of European labor market outcomes. *Journal of Political Economy*, 116 (2), 235-259.